

Четири

ЕКСПУЛСИРАНЕ

Един ден в края на февруари 1942 година, когато драмата около Моше и Солия Ешкенази и българските евреи започна да се разиграва на хиляда мили на север, голяма група от фамилия Хаири пътуваше през планините на Палестина към Хеброн. Бяха минали десет дена от раждането на първородното мъжко дете на Ахмад и Закия и време за обряда *акика* на гроба на патриарсите, наименуван на пророк Авраам и известен на фамилията като джамията Ибрахими.

Бебето, родителите му, шестте му сестри, дядо му Шейх Мустафа и няколко десетки братовчеди, лели и чичовци се бяха натъпкали в автобуси, движещи се на югоизток по тесните пътища на Палестина. Те минаха покрай бостаните на На'ани, непосредствено на юг от ал-Рамла; покрай село Абу Шуша с неговите скупчени къщи върху възвишението Тал Джазар; покрай студените сладководни извори на Имуас; покрай каменното минаре на Деири Абан, където се ражда най-хубавата пшеница в цяла Палестина; покрай маслиновите горички и полегатите, напоявани от дъждове полета на Суриф, и пристигнаха в ал-Халил или Хеброн, където имамът ги чакаше в джамията.

„Име трябва да се определи за детето“ – е отбелязал Пророкът Мохамед. – „Косата му и всяко замърсяване трябва да се отстранят и трябва да се направи курбан за него“. По време на обряда в джамията на Авраам, патриархът на трите големи вери, имамът изрича името на бебето: Башир, което на арабски означава „добра новина“ или „вестоносец на добри вести“.

Косата му беше остригана и претеглена; семейството

му щеше да даде на бедните стойността на това тегло в злато. Бяха заклани овце и две трети от месото беше дадено също на бедните. Фамилията си направи гощавка с останалата част.

„Това беше голямо събитие“ – спомня си сестрата на Башир, Ханом. Тази година тя навършваше шест години. – „Да, това беше голямо събитие“.

В ал-Рамла учителките поздравиха момичетата на Хаири при завръщането на брат им. У дома те се съсредоточиха върху Башир. Когато едва-що прохождаше, той вече заставаше на някоя маса, облечен в бели панталонки и бели обувчици и държеше импровизирани речи пред по-големите си сестри, които го обожаваха. „Беше много красив“ – спомня си сестра му Нуха. – „Като крал Фарук“, кралят на Египет. *„Хали снанек я Башир, халик ла'имак я Башир“* – пееха момичетата, когато Закия приготвяше десерт. – „Подслади зъбите си, Башир; о, Башир, дано Бог те пази за твоята майка“.

Дядото на Башир, Шейх Мустафа Хаири, беше кмет повече от двайсет години и за него напрежението на националистическата политика беше отстъпило пред главоболията на дажбите и покачващите се цени през военновременното британско управление. Военната икономика всъщност беше помогнала на Палестина. Британците използваха територията като огромен плацдарм за конфликта в Северна Африка. Гладки асфалтови пътища започнаха да заместват разбитите прашни пътища на стара Палестина. Имаше много работа и бизнесът на Ахмад с мебели вървеше добре.

В Африка и Европа Втората световна война се обърна в полза на Съюзниците. Съветската армия беше издържала в студа и беше разгромила нацистите в битката за Сталинград. По-близо до Палестина, британската армия, подпомогната от много еврейски новобранци, беше изтикала Ромел от Северна Африка и елиминирала перспективата от нацистко настъпление към Тел-Авив и Йерусалим.

Към края на войната, през 1945 година, Башир навърши три години и борбата за бъдещето на Палестина се възроди отново. Четвърт милион евреи бежанци наводниха съюзническите лагери за разселени лица в Европа и десетки хиляди евреи нелегално бяха изведени от лагерите за разселени лица и вкарани в Палестина от Мосад, предшественика на съвременната израелска разузнавателна агенция. По-голяма част от тези имигранти бяха нелегални според британските закони в Палестина. Властите започнаха да залавят кораби, пълни с европейски евреи, и да ги интернират на Кипър, срещу ливанския бряг. Със своята Бяла книга шест години по-рано британците бяха наложили строги ограничения на имиграцията, изправени пред страховете, исканията и въстанието на палестинските араби.

Обаче след като започнаха да излизат наяве подробности за зверствата в Европа, образът на дрипавите евреи, оцелели от Холокоста и нямащи своя държава, намиращи се в лагерите за интерниране на Кипър, се вряза в съзнанието на западното общество и британците бяха притиснати да либерализират своята политика. Президентът на САЩ Хари Труман притисна британците да допуснат сто хиляди разселени лица в Палестина колкото е възможно по-скоро и да отменят ограниченията за продажба на земя на евреи – мерки, които със сигурност щяха да увеличат напрежението сред арабите в Палестина. Арабите твърдяха, че оцелелите от Холокоста могат да се настанят някъде другаде, включително в САЩ, които бяха наложили свои собствени ограничения върху настаняване на европейски евреи. Ционистите също имаха намерение да настанят бежанците в Палестина и никъде другаде. През февруари 1947 година, когато корабът „Ексокус“ пристигна в палестинското пристанище Хайфа, британските власти отказаха да нарушат своите ограничения за имиграция, като отказаха входни визи на 4 500 евреи бежанци и ги принудиха да се качат на друг кораб и да се върнат в Германия. Един френски

вестник нарече кораба „плаващ Аушвиц“. Инцидентът шокира западния свят и задълбочи подкрепата за ционисткото движение.

Някогашното сътрудничество между британската империя и ционистите беше почти изчезнало и, подобно на лидерите на арабското въстание, еврейските лидери в Палестина искаха британците да напуснат. Еврейска агенция беше упълномощена от британците да създаде „национален дом за еврейския народ“. Сега, близо три десетилетия по-късно, еврейската общност в Палестина беше прераснала в могъща икономическа и политическа сила сред арабските си съседи и британския надзорник. Беше сформирала своя собствена милиция, Хагана, която, освен екстремистките паравоенни формирования Иргун и групата Щерн, се бореше за прогонване на бившите благодетели. През юли 1946 година, тайни агенти на Иргун поставиха бомби в хотел „Кинг Дейвид“ в Йерусалим, където се помещаваха главните щабове на армията и разузнаването. Експлозията уби повече от осем души. Напрежението между Хагана, контролирана от Давид Бен-Гурион и партията Мапай, и Иргун и групата Щерн, ръководени от бъдещите премиери Менахем Бегин и Ицхак Шамир, изостри идеологическите и политическите различия; това щеше да продължи десетилетия. Междувременно хиляди евреи имигранти продължиха да се изливат в Палестина, неподозиращи за съществуващото напрежение.

Ицхак Ицхаки, братовчед на Солия, пристигна в Йерусалим от България на 1 януари 1945 година. Той пътува по суша с „Ориент експрес“ от Истанбул, минавайки през Дамаск, където видя екзотични портокали и банани в изобилие и се сдоби с нов костюм и обувки, за които плати неговият спонсор, Еврейската агенция от Палестина. Той писа на своите за обезпокоителна среща на пазара в Дамаск с един арабин, който насочи нож към гърдите му и каза: „Това ще ти направят в Палестина“. Първите впечатления

на Ицхаки при пристигането му в Йерусалим бяха камбанен звън и пияни британски войници, мотаещи се из улиците на Светия град. Той си намери работа във фабрика за щавене на кожи, после на строителен обект, оттам на полето, където ора с чифт мулета, след което се записа в Хагана, където проведе елементарно военно обучение.

През 1947 година британците имаха осемдесет и четири хилядна армия в Палестина, която, според един доклад на британската колониална канцелария „не срещаше никакво сътрудничество от страна на еврейската общност“. Въпреки числеността си, армията „се оказа недостатъчна да въдвори ред и законност пред терористичната кампания, подета от високоорганизирани еврейски сили, екипирани с всички оръжия на съвременния пехотинец. Съобщителни средства из страната биват атакувани; правителствени сгради, военни влакове и места за развлечения, често посещавани от британци – вдигани във въздуха, а голям брой британци, араби и умерени евреи – отвличани или убивани. Този мащабен тероризъм продължава от дълго време“.

Британските власти бяха под натиск в родината си да преустроят фабриките и да съживят следвоенната си икономика. Нацията беше в края на колониалната ера. Предстоеше напускане на Индия и през февруари британските власти обявиха, че ще предадат проблема на Палестина на новосформираната Организация на обединените нации. Един екип на ООН за установяване на фактите, пристигна, за да разследва корените на борбата за Палестина. Това беше един-найсетият такъв екип за установяване на факти, който идваше в района от 1919 година насам.

Същия месец Башир навърши пет години. Той беше станал стеснително момче, плашещо се от кучета и непознати, за разлика от по-новото попълнение на фамилията Хаири, неговия палав по-малък брат, Бхаджат, който постоянно правеше бели. Башир беше по-спокоен и въздържан. Той оби-

чаше да седи у дома със сестра си Нуха, една година по-голяма от него, и да гледа по цели часове през прозореца към железопътната линия, особено по времето, когато чакаха влака от Яфа за Йерусалим. Нуха си спомня и за многото дни, прекарани в цветната градина на един парк в ал-Рамла, където семейството си носеше сандвичи за пикник.

По пътя си към училище, спретнати в еднаквите си униформи, децата забелязваха британски войници в камуфлажни къси панталони и кафяви меки шапки. По-големите момичета като Ханом, която вече беше единайсетгодишна, започнаха да разбират политическия контекст на военното присъствие в Палестина. „Спомням си една от моите учителки“ – разказва Ханом. – „Тя ни четеше националистическа поезия и ни говореше – предполагам, че не ѝ е било разрешено – за това какво става в страната“.

През есента на 1947 година почти всеки в Палестина се безпокоеше за разследването на ООН и за това как неговите препоръки биха определили тяхното бъдеще. Говореше се за разделяне на Палестина на отделни държави за араби и евреи. Повечето палестински араби виждаха в това потенциална катастрофа. Никой не можеше да предскаже какво щеше да стане с арабите от еврейската страна на разделителната линия; и което беше по-важно – те искаха една Палестина. Ахмад все повече обсъждаше политиката на кафе и *аргиле* (лула с воден филтър, наргиле) в *дивана* в квартала на фамилия Хаири, където разговорите неизбежно се насочваха към жалкото състояние на ръководството на палестинските араби.

Палестинските араби бяха по-слаби и по-разединени от всякога. Хиляди бяха убити или ранени по време на арабското въстание и десетки хиляди бяха вкарани в затворите; лидерът на въстанието, Хадж Амин ал-Хусейни, бивш мюфтия на Йерусалим, беше в изгнание, и неговият имидж постоянно беше опетняван от Запада. Бившият мюфтия се беше сближил с нацистите в Берлин, където се опита да мо-

билизира арабската подкрепа за Оста. За много араби в Палестина бившият мюфтия все още беше национален герой, борещ се срещу британците и ционистите, и разчитаха на него да създаде една независима държава в цяла Палестина и да ги защити в случай на война. Това бяха изключително трудни за изпълнение задачи, особено от изгнание.

Арабите в Палестина се конкурираха за властта в отсъствие на бившия мюфтия, а философските различия, личното съперничество и пълното недоверие попречиха да се появи обединено ръководство. Много от търканията се кореняха в арабското въстание. Националистите, поддържащи бившия мюфтия, смятаха, че елитът или класата на „първенците“ имат доста силно желание да продадат Палестина на евреите; за първенците беше по-добре да се получи нещо, отколкото нищо: арабите трябваше да приемат реалността с ционистите.

Околните арабски държави, появяващи се след колониално управление като новооперени птици, имаха свой собствен дневен ред. Публично арабските правителства декларираха своята поддръжка за целта на бившия мюфтия – една независима държава в Палестина – и обещаваха да изпратят армии да защитават палестинските араби, ако е необходимо. В личен план обаче, някои арабски лидери таяха дълбока въздържаност относно присъединяване към каквото и да било бъдещ конфликт и бяха предпазливи по отношение на нечий други териториалните амбиции към Палестина. През ноември кралят на Трансйордания, Абдула, се срещна тайно с ционистките лидери край река Йордан и двете страни сключиха споразумение да си поделят ефективно Палестина помежду си: евреите щяха да си имат своя държава, каквато беше очертана в плана, обсъждан в Обединените нации, а Абдула щеше да си разшири пустинното кралство, като включи земята на източния бряг на река Йордан, територия, която ООН смяташе за независима арабска държава.

Това несъответствие между публично декларираното пан-арабско единство и скритите интереси на отделни лидери, щеше да се окаже значително през следващите месеци и години.

Новината от Обединените нации в Ню Йорк пристигна в ранните часове на 30 ноември 1947 година. В Палестина беше след полунощ, в Съединените щати – все още рано вечерта. Ахмад може би е седял със своето наргиле и играел на дама в *дивана* в квартала на фамилията. А може би семейството е било у дома, скупчено около голямото си дървено радио, напрягайки се да чуят през прашенето медения глас на коментатора Раджи Сахиюн от арабското Радио Йерусалим. Башир и останалите малки деца сигурно са били заспали.

Каквито и да са били обстоятелствата, самата новина нямаше да бъде забравена: по препоръка на Специалната комисия на Обединените нации за Палестина, Общото събрание на Обединените нации беше гласувало: трийсет и три държави за, тринайсет против и десет въздържали се, за разделяне на Палестина на две отделни държави – една за арабите и една за евреите. Един специален доклад на ООН, който препоръчваше една държава на араби и евреи с конституция, уважаваща „човешките права и фундаменталните свободи без разлика на раса, пол, език или религия“, беше отхвърлен.

Палестина щеше да бъде разделена. След три десетилетия колониално управление британците щяха да напуснат на 15 май 1948 година. Ако всичко вървеше по план, арабската и еврейската държава трябваше да бъдат родени същия ден.

Семейство Хаири бяха потресени. Според плана на ООН за разделяне родният им град ал-Рамла, заедно със съседния Лида и крайбрежния град Яфа щеше да стане част от арабската палестинска държава. Планът предвиждаше

54,5% от Палестина, но повече от 80% от нейните цитрусови и зърнени плантации да отидат към еврейската държава. Евреите представляваха около една трета от населението и притежаваха 7% от земята. Повечето араби нямаше да приемат разделянето.

Ако планът за разделяне започнеше да се прилага, ал-Рамла щеше да се окаже на няколко километра от новата еврейска държава. Родителите на Башир си мислеха, че можеше да бъде и по-зле; според плана на ООН членовете на фамилията нямаше да бъдат чужденци на своята собствена земя. Все пак, какво щеше да се случи с арабите там, където сега трябваше да бъде еврейска територия? Разделянето щеше да остави повече от четиристотин хиляди араби в новата еврейска държава, превръщайки ги в 45-процентно малцинство сред половин милион евреи.

Реакцията на гласуването в ООН беше бърза: палестинците, подкрепени от арабските лидери, незабавно отхвърлиха разделянето и обещаха да се борят срещу него. Защо, питаха те, тяхната родина трябва да стане решение на еврейския проблем в Европа? Евреите в Палестина и по целия свят празнуваха. В Йерусалим, Ицхак Ицхаки, братовчедът на Солия, се присъедини към множеството пред Еврейската агенция на улица Кинг Джордж „и танцувахме, и танцувахме през цялата нощ“. В България, хиляда мили на север, Моше и Солия Ешкенази бяха въодушевени. Най-после, след Холокоста, светът видя справедливост в каузата на ционистите.

Ционистките лидери бяха приели концепцията за разделянето предишната година, отказвайки се от по-ранната позиция, която поддържаше „еврейска държава“ на територията на цяла Палестина. Освен това, веднага след гласуването в ООН за разделянето, Давид Бен-Гурион предупреди за голямото арабско малцинство върху земята, заделена за арабите. „Такъв състав на населението не осигурява стабилна основа за еврейска държава“ – каза Бен-Гурион пред

сионистки профсъюзни лидери скоро след гласуването в ООН. – „С такъв състав на населението не може да бъде абсолютно сигурно, че контролът ще остане в ръцете на еврейското мнозинство. Този факт трябва да се разглежда в цялата му яснота и острота... Не може да има стабилна и силна еврейска държава, докато има еврейско мнозинство от само шейсет [в действителност 55] процента“.

Скоро след като беше обявен резултатът от гласуването в ООН, до Ицхаки стигна вестта, „че арабите не приемат разделянето и че се очакват засилени атаки срещу Йерусалим. Съобщиха ми да се явя следващия ден, за да отида на възвишението Скопус за отбрана на болницата и университета“. На 30 ноември Ицхаки замина за възвишението Скопус с конвой бронирани еврейски автобуси. Когато конвоя наближи еврейския квартал Шимон Ха-Задик „се чу експлозия“. Ицхаки се хвърли на дървения под на автобуса и се намери до красива млада жена с дебели черни плитки. „Не се безпокойте, всичко ще бъде наред“ – каза той на жената с оптимизъм, когато се чуха още експлозии. Техният автобус прегази една мина, поставена на пътя, но тя експлодира зад автобуса, точно след като той отмина, спасявайки пътниците, включително Ицхаки и младата жена на пода до него. Накрая автобусът продължи пътя си нагоре по възвишението Скопус и Ицхаки научи името на жената, която щеше да стане негова съпруга: Варда Кармон.

Същият ден арабите атакуваха еврейски автобус край ал-Рамла, по пътя Яфа – Йерусалим. Тридневната арабска стачка в знак на протест срещу резултата от гласуването доведе до жестоки сблъсъци в Йерусалим, с четиринайсет мъртви, араби и евреи. Това беше само началото.

Арабските държави и бившият мюфтия правеха планове да мобилизират армия в Палестина. Тълпи от хора изпълниха площадите в арабските столици, изразяващи своето одобрение с викове. Египетският военен министър се хвалеше, че „египетските военни са способни сами да оку-

пират Тел-Авив, столицата на евреите, за петнайсет дена...“ Оказа се, че арабските армии биха могли да елиминират еврейската държава, преди тя дори да е основана. От друга страна, ционистките сили се бяха подготвяли месеци наред, мобилизирайки се, за да осигурят оръжие и да наберат млади еврейски мъже, много от които оцелели от Холокоста, пристигнали току-що от лагерите за разселени лица в Европа. Тези съсипани бежанци, превърнати във войници, бяха силно мотивирани да защитават своята нова родина и се включиха в организираната инфраструктура, която се изграждаше десетилетия наред. Хагана скоро щеше да разработи подробни бойни планове, включително контрол на еврейските територии отвъд разделителната линия на ООН, в район, определен като част от арабската държава. Бъдещата форма на Палестина, както ставаше все по-ясно, щеше да се определи от фактите на място, не от това, което Обединените нации бяха записали върху хартия. „Границите на държавата“ – писа Бен-Гурион, – „няма да се определят с резолюция на ООН, а със силата на оръжията“.

В началото на 1948 година серия от бомби, поставени от арабски и еврейски опълченци, убиха голям брой хора в Йерусалим – в хотел Семирамида, в Палестинската поща и на улица Бен Йехуда в Западен Йерусалим. През същия период Хагана атакува арабски градове и села, като прогони хиляди; бежанците започнаха да се стичат за безопасни убежища в градовете. Арабски бойци атакуваха еврейски селища, блокираха пътищата в Негев и продължиха атаките си срещу еврейски транспорт в две ключови транзитни точки между Йерусалим и средиземноморския бряг. Едната беше планинския проход Баб ал-Уад или Вратата на долината; другата беше по пътя Яфа – Йерусалим в ал-Рамла, където Ахмад и неговото семейство ставаха все по-неспокойни.

Една нощ в началото на април 1948 година домът на Хаири беше разгърсен от серия взривове, идващи от покрайнините

на града. Скоро дойде новината: щабът на Хасан Саламе, командир на бившия мюфтия, чиято база беше точно край ал-Рамла, беше унищожен. Новобранците от Хагана бяха изстреляли ракета през оградата около щаба, а след това бяха хвърляли експлозиви в сградата, сричайки я с поредица от зрелищни експлозии. Най-малко седемнайсет от хората на мюфтията бяха убити. Доброволци от ал-Рамла и Лида се втурнаха към мястото. Очевидци видяха части от тела, висещи от дърветата.

Семейство Хаири и хората от ал-Рамла се тревожеха все повече. Ако командирът на мюфтията не можеше да опази своя собствен щаб, как щеше да защити жителите на града?

Няколко дена по-късно семейството научи за друг унищожителен удар: палестинските араби бяха изгубили своя най-почитан командир Абд ал-Кадер ал-Хусейни, племенник на бившия мюфтия, при сражението за Кастал. Контролът върху възвишението Кастал значеше контрол на пътя и, следователно, на каналите за снабдяване между Йерусалим и средиземноморските пристанища на шейсет и пет километра на запад. Загубата на възвишението нанесе удар по арабската кауза. Но дори и това поражение не беше толкова ужасяващо, колкото новината, която достигна до Ахмад по същото време: в Деир Ясин, арабско село непосредствено на запад от Йерусалим, еврейската милиция беше избила стотици жени, деца и невъоръжени мъже. Подробностите бяха оскъдни, но семейството чу истории за невинни, подреждани в редица и разстрелвани в техните домове от милицията на Иргун и групата Щерн. Имаше слухове и за изнасилвания. Ахмад и Закия бяха ужасени. Те имаха девет деца, седем от тях момичета.

В един ден палестинските араби бяха изгубили най-великия си командир, своята най-важна битка и десетки невинни в Деир Ясин. Също толкова обезпокояващо за Хаири, в резултат на атаката срещу щаба на Хасан Саламе, ал-

Рамла изглеждаше още по-уязвима. Стратегически разположеният град вече беше станал барутният погреб на бойните действия в продължаващата борба за контрол върху снабдителните пътища между Йерусалим и крайбрежието. Ахмад и Закия видяха, че животът на децата им е в опасност.

Ицхак Ицхаки изпитваше подобни безпокойства. Той писа на своите в България за изпращането му на възвишението Скопус да отбранява с Хагана университета и болницата. В София Моше и Солия следяха движението на Ицхаки и научиха от писмата му, че арабските сили са прекъснали пътища за снабдяване в планинския проход Баб ал-Уад и че сред еврейското население в Йерусалим се шири глад. „Но на възвишението Скопус имаме храна“ – спомня си Ицхаки. – „Снабдявах ни с парашути нощем“. На Пасха, в началото на април 1948 година, Ицхаки и другарите му новобранци от Хагана, успяха да осигурят пътя между Йерусалим и възвишението Скопус. „Тогава можахме да си вземем малка 24-часова отпускат до Йерусалим“. Оттам той изпрати писмо до своите в България, в което казваше на семейството си, че се връща на възвишението Скопус на следващия ден.

„Следващия следобед се явих на определеното място, готов за тръгване с конвой от три еврейски автобуса обратно към възвишението Скопус“ – разказва Ицхаки. Варда искаше той да остане в Йерусалим още една нощ. „Но аз трябва да се връщам“ – възрази Ицхаки. Варда имаше връзки в Хагана и успя да извоюва за своя приятел още един свободен ден, но командирът предупреди Ицхаки: „Утрешният конвой няма да бъде толкова безопасен, колкото този“.

Тази вечер, 13 април, Ицхаки и Варда отидоха да гледат филм в кино „Едисон“ в Западен Йерусалим. Ицхаки не можеше да се съсредоточи. „Имах лошо предчувствие и се чувствах много уморен. Изведнъж чухме стрелба и експлозии. ‘Това е нашият конвой. Знаех си’, казах на Варда.

Изтичах до щаба. Там ми казаха, че въоръжени араби бяха спрели конвоя“. Арабски бойци бяха атакували конвоя по пътя му към болница „Хадаса“. Нападателяте запалиха автобусите и избиха всички в тях. Загинаха седемдесет и осем човека. Повечето бяха лекари и сестри.

„Горе на възвишението Скопус ме смятаха за един от загиналите“ – разказва Ицхаки. – „И наистина, чувствах се, сякаш наистина бях в тези автобуси. Беше ужасно, ужасно да се живее с тази мисъл. Когато моето семейство чу какво се случило, те бяха сигурни, че съм убит. Към болката се прибавяше и това, че повечето от телата не можеха да се идентифицират, освен по някои лични предмети, като пръстени“. В България най-близките роднини на Моше, Солия и Ицхаки в Сливен и Бургас бяха в траур.

Дори в разгара на бойните действия някои арабски лидери в ал-Рамла и съседния Лида се опитваха да поддържат контакти с еврейските си съседи. Два месеца по-рано кметът на Лида прие свой еврейски колега Зигфрид Леман, лекар, роден в Берлин, а сега лидер на близкото еврейско селище Бен Шемен. Кметът се съгласи с молбата на д-р Леман пътят между двете общини да остане отворен. На няколко места оставаше надежда за мирно уреждане.

В началото на май бедуински бойци започнаха да пристигат в ал-Рамла от изток по нареждане на краля на Трансйордания Абдула. „Заклахме много агнета в тяхна чест и ги приехме като армия освободителка“ – спомня си Ханом. – „Те ни дадоха уверенията и думата на самия крал Абдула, че ще бъдем в безопасност и ще можем да останем в ал-Рамла“. Много от бедуините бяха боси и през следващите дни използваха пушките си да стрелят по гълъби за храна. Щяха да ги запомнят като мрачни и храбри наемници. Малобройни и зле въоръжени, те не изглеждаха подготвени да отбраняват града срещу настъпваща сила и бяха наричани презрително от някои местни хора „босата

бригада“. Крал Абдула обаче беше обещал „достатъчно сили за защита на живота на арабите“ и хората от ал-Рамла се надяваха, че бедуините са само авангарда на много по-голяма военна част. Обаче имаше причина за безпокойство. Навсякъде вътрешните търкания между арабите предизвикваха логистични проблеми: в Хайфа, смесен арабско-еврейски град на северното крайбрежие на Палестина, оръжия, предназначени за една арабска военна групировка, бяха заграбени от друга. В Яфа, арабски град на петнайсет километра западно от ал-Рамла, двама военни координатори даваха отделни и понякога редица противоречиви заповеди. Разногласията сред арабите както вътре, така и вън от Палестина, ги отслабваха. На 13 май Яфа падна и бежанци започнаха да изпълват улиците на ал-Рамла.

Скоро след това множество други семейства започнаха да се стичат в ал-Рамла от юг. Те бяха от На'ани, село с портокалови горички и бостани с дини, отдалечено на няколко километра, след като един еврейски фермер беше пристигнал на галоп на кон, викайки: „Еврейската армия идва! Трябва да напуснете или ще ви избият всички!“ Хората от На'ани знаеха този човек като Хауаджа Шломо – Шломо Чужденеца. Той беше от съседния кибуц На'ан. Те никога не го бяха виждали толкова развълнуван и отначало не взеха насериозно неговото предупреждение. Но те бяха в добри отношения със своя еврейски съсед и той беше настойчив, викайки от коня си: „Не, не, не! Ако останете, те ще ви избият!“ Селото съвсем ясно съзнаваше ужасите от Деир Ясин, които вече бяха предизвикали паника и бежанска вълна из цяла Палестина. Почувстваха, че нямат избор, освен да повярват на Шломо. Те пристигнаха в ал-Рамла, като на практика не носеха нищо, като предполагаха, че ще се върнат в На'ани веднага, щом опасността отmine.

В този момент Ахмад Хаири се намери в град, който не можеше да познае. Бежанците спяха под дърветата в овощните градини на Хаири, наблъскани по кафенета и па-

зари и задръстваха улиците край работилницата на Ахмад за мебели.

Ахмад все повече се безпокоеше за това, дали да позволи на Закия и децата да останат в ал-Рамла. Той започна да мисли за временно сигурно убежище за тях. След четирийсет и осем часа британците щяха да напуснат Палестина, и поне малкото ред, който тяхното присъствие осигуряваше в ал-Рамла, щеше да изчезне. Местните арабски търговци припряно купуваха излишъците от панталони, униформи и обувки от британската армия, докато колониалните сили стягаха багажа на своите гарнизони и се готвеха да отплават за Англия.

На 14 май в близкия крайбрежен град Тел-Авив Давид Бен-Гурион обяви независимостта на Израел в обръщение пред временния еврейски съвет. „Правото на евреите“ – заяви той – „да бъдат нация, както всички други нации, в своя собствена суверенна държава, е тяхно неотменимо право“. На следващия ден Бен-Гурион оповести пред Съединените щати новата държава Израел в живо предаване по радиото; като звуков фон слушателите можеха да чуят грохота на египетските самолети и експлозиите от тяхната бомбардировка на Тел-Авив. Еврейският лидер описваше конфликта като „седемстотин хиляди евреи, изправени срещу двайсет и седем милиона араби – един срещу четирийсет“. На практика, по-реално беше съотношението между военните сили, сражаващи се на своите позиции където всъщност еврейските и арабските сили бяха относително равни, когато войната официално започна. Само няколко дена преди това американски дипломати бяха изразили скептицизъм за възникване на конфликт, смятайки че арабите ще окажат само „проформа“ съпротива. Президентът Хари Труман писа на ционисткия лидер Хаим Вайцман, който щеше да стане първият президент на Израел: „Искрено се надяваме ситуацията в Палестина да се уреди на справедлива и мирна основа“.

Едва Труман беше подписал писмото си, когато египетските сухоземни части атакуваха еврейски селища в Негев, напредвайки към Тел-Авив и Йерусалим; сирийски и иракски части вече бяха навлезли в Палестина от изток, а войниците от Арабския легион на крал Абдула прекосяваха река Йордан и се отправяха на запад. Силите на Легиона заеха позиции в Рамала и Наблус, северно от Йерусалим, на територия, която Абдула желаше за „Западен бряг“ на своето кралство в пустинята.

Същия ден, 15 май, когато арабските армии приближаваха новата еврейска държава, силите на Иргун приближаваха ал-Рамла.

Мъжете от ал-Рамла лежаха зад чували с пясък в плитки траншеи, които бяха изкопали с волове и ръчни инструменти. Грубо построените им защитни постове бяха в западните и южните покрайнини на града. Зафер Хаири, синът на Шейх Мустафа, отговаряше за част от западната отбрана. Сега, рамо до рамо с войниците на мюфтията и бедуинската „боса бригада“, доброволците щяха да преминат през най-сериозното си изпитание.

Картечни откоси отекваха край железопътната линия, близо до дома на Хаири. После се чуха оглушителни експлозии от падащи наблизко снаряди. Отвън, двеста еврейски бойци се опитваха да проникнат в ал-Рамла от запад. Иргун се биеше за контрол върху пътя Яфа – Йерусалим, за да осигурят потока от стоки и да спрат арабските атаки върху еврейски конвои. Сражението беше ожесточено. В някои квартали на града араби и евреи се сражаваха отчаяно с щикове в ръкопашен бой. „Целият град“ – се заявяваше в един израелски рапорт, стана „едно голямо бойно поле. Арабите имаха огромни количества оръжие и упорито се биеха. Стотици снаряди падаха върху къщите в целия град и арабите претърпяха големи загуби в жива сила... Вълна след вълна евреите се хвърляха в уличните боеве“.

Не беше ясно кой побеждава и колко дълго отбраната на ал-Рамла щеше да издържи.

След клането, извършено от силите на Иргун в Деир Ясин, призракът на тази милиция, проникваща в ал-Рамла завари градските лидери в състояние близко до паника. Те изпратиха светкавични телеграми до крал Абдула и до командира на неговия Арабски легион, Джон Бегът Глъб, апелирайки за незабавна помощ и търсейки закрила, уплашени от друго клане. Един глас извика: „Ранените ни издъхват, а не можем да им помогнем“.

Абдула обаче беше получил подобни молби и от арабите от Йерусалим, с които го умоляваха: „Спаси ни!“ и го предупреждаваха, че еврейските сили се катерят по стените на Стария град. Кралят писа на Глъб, че „всяко бедствие, сполетяло хората от града в ръцете на евреите, независимо дали са убивани или прогонвани от домовете си, ще има много по-въздействащи резултати за нас“. Той заповяда на своя командир да се отправи към Йерусалим. На 19 май Глъб навлезе в Светия град, за да се противопостави на израелските сили с военна част от три хиляди души, четири противотанкови оръдия и ескадрон бронирани коли. По арабското Радио Йерусалим коментаторът Раджи Сахиюн обеща: „нашето предстоящо избавление чрез ръката на Трансйордания“ и „бягството“ и „краха“ на „хляпетата от Хагана“.

Тайното споразумение на Абдула с евреите не предвиждаше тези сражения: то беше замислено да признае еврейската държава в границите, определени от ООН при разделянето, а кралят да поеме контрола върху Западния бряг и по-голямата част от територията, предназначена за арабската държава, включително ал-Рамла и Лида. Сега бойните действия направиха всичко това несигурно. Силите на Арабския легион все още не бяха преминали на територия, предоставена на евреите с резолюцията на ООН за разделяне.

За някои еврейски лидери обаче, придвижването на кралските сили към Йерусалим показваше неговите истински намерения. Това представляваше обявяване на война и присъединяване към намерението на другите арабски сили да унищожат еврейската държава. Ходът на Абдула само беше задълбочил чувството на еврейските лидери, че са под обсада от всички страни. Няколко дена по-рано, съгласно отчетите от Кфар Ецион, еврейски жилищен квартал южно от Йерусалим, еврейски цивилни бяха избити от арабски селяни, когато те се опитали да се предадат на частите на Арабския легион. Като имаха пред вид приближаването на кралските сили до еврейския квартал в Източен Йерусалим, те смятаха, че на Абдула не може да се има доверие.

Цивилни и от двете страни бяха подложени на атаки. Отчаяни араби зад стените на Стария град, чиято смешна молба застави краля да действа, си отдъхнаха, когато силите на неговия Арабски легион пристигнаха, а жителите на еврейския квартал, които скоро щяха да се предадат, бяха ужасени. В западната част на града арабските жители усещяха как минохвъргачния огън разтърсваше домовете им, приближавайки се с всяка измината минута и много избягваха на изток към Трансйордания; еврейските жители си спомняха постоянната жажда, глад и намаляващите оръжия и муниципи по време на обсадата от арабските сили.

Глъб неохотно влезе в Йерусалим. Той беше повече загрижен за контрола върху пътищата за снабдяване между Йерусалим и крайбрежието, особено при Латрун, ключов възел между Йерусалим и ал-Рамла. След като силите му бяха ангажирани в Латрун и Йерусалим, той каза на Абдула, че не може да се очаква от него да изпрати допълнителни сили за подкрепления в арабските градове Лида и ал-Рамла. Тези градове трябваше да се отбраняват сами, със силите, с които разполагат.

На 19 май, когато Арабският легион на Глъб влезе в Стария град и по Радио Йерусалим звучаха патриотични

арабски песни, силите на Иргун атакуваха ал-Рамла за четвърти път през последните няколко дни, удряйки града от запад. Облечени в английски и американски бойни униформи, те настъпваха с бронирани машини, картечници и минохвъргачки.

Някъде по това време една бомба падна на пазара, точно когато Ахмад беше там. Сестра му се втурна натам и откри, че не е ранен, но инцидентът стресна фамилията. Ахмад заведе Закия и децата при роднини близо до къщата на Шейх Мустафа, в квартала на фамилията. Башир, тогава шестгодишен, си спомня как бяха намерили убежище близо до къщата на Шейх Мустафа, в дома на неговия чичо д-р Расем Хаири, който беше превърнат в спешна клиника. Расем се грижеше за ранените бойци. „Аз го наричах убежището“ – спомня си Башир. – „Имаше много експлозии и стрелба, не можех да разбера откъде идваха. Бях уплашен. Опитвах се да разбера. Не бях в своя дом, в своята стая, в своето легло. Не можех да се движа свободно. Спомням си толкова много тела, твърде много, за да се поберат“. Шейх Мустафа започна да свиква срещи с градските лидери в своята къща, която беше наблизко, като настояваше хората от ал-Рамла да не напускат града.

До сутринта на 19 май бойците от ал-Рамла отблъснаха Иргун. Еврейската милиция преброи трийсет души убити и двайсет изчезнали. „Хората бяха много потиснати“ – се казва в рапорт на израелското разузнаване, подаден няколко дена по-късно – „поради тежките загуби и липсата на успех“.

Защитниците на града взеха превес. Това явно беше безспорна победа за силите на бившия мюфтия, босите бригади и цивилните доброволци от ал-Рамла. На Ахмад обаче му стигаше толкова. Беше прекалено опасно да позволи Закия и децата да останат в града. Въпреки молбите на Шейх Мустафа никой да не напуска ал-Рамла, Ахмад нямаше повече надежди. Той нае две коли, за да отведе семейството си

на изток, през планините на Палестина, до Рамала. Самото пътуване беше само по себе си опасно, знаеше Ахмад; въпреки че Рамала беше отдалечена на трийсет и пет километра, пътищата бяха лоши и на непредвидени места избухваха изолирани сражения. Но да останеха беше по-рисковано, отколкото да заминат. В Рамала беше относително спокойно. Семейството можеше да остане там, докато не стихнеха боевете.

Башир, Нуха, Ханом и техните братя и сестри отпътуваха на североизток в два големи закрити автомобили. „Когато отначало чухме, че ще ходим в Рамала, бяхме щастливи“ – разказва Ханом. „За мен Рамала беше нещо хубаво. Тихо, малко, зелено, хубаво време, хубава храна, хубави хора. Мислехме си, че отиваме там, за да си прекарваме хубаво. Едва по-късно разбрахме истината“.

Една седмица след победата над Иргун, Хасан Саламе, командирът на единствената редовна сила, отбраняваща ал-Рамла, беше сериозно ранен от минохвъргачен огън по време на сражение на север от града. Няколко дена по-късно той умря в местната болница. Неговата смърт хвърли тъмен облак над града и съседния Лида. Според Фирдаус Таджи, втора братовчедка на семейство Хаири, смъртта на Саламе беше зловеща прелюдия. „Той беше герой“ – спомня си тя. – „Разбира се, това беше лош знак“.

Докато еврейски и арабски сили воюваха на няколко фронта из Палестина, Обединените нации засилиха дипломатическия натиск за прекратяване на огъня. Граф Фолке Бернадот, посредник на ООН, пристигна в Аман, столицата на Трансйордания, за да се срещне с крал Абдула и да обсъди прекратяването на огъня. Той все още се надяваше, че воюващите страни могат да приложат нещо близо до плана за разделяне, който страните членки на ООН бяха одобрили през ноември предната година. Докато дипломатическите усилия продължаваха и примирието изглеждаше все по-

вероятно, израелските и арабските сили трескаво работеха за спечелване на предимство, преди да бъдат замразени техните позиции и снабдяване по време на примирието.

Междувременно, Глъб изпрати малка военна част в ал-Рамла. Тя нямаше да бъде достатъчна да се задържи града, подчерта той отново пред Абдула, но може би щяха да задържат някои бъдещи атаки преди да настъпи примирието. Обаче той предложи и друга мярка, която щеше да спомогне за безопасността на ал-Рамла. В последните часове преди примирието, силите на Арабския легион можеха лесно да превземат Бен Шемен, близкия еврейски аванпост, който можеше да се използва от Хагана за извършване на удари. „Но кметът на Лида ни помоли да не правим това“ – писа по-късно Глъб. Лида и Бен Шемен бяха само на километър и половина разстояние и на няколко километра от ал-Рамла. Кметът на Лида „твърдеше, че е в добри отношения с евреите и предложи градът да бъде защитаван с дипломация“. Заместникът на Глъб, британецът капитан Т. Н. Бромидж, също настояваше за превземане на Бен Шемен: „Ако можеше да има някаква надежда за защита на Лида от израелците“ – писа Бромидж – „тази колония трябва да бъде завладяна като първа стъпка. Имам достатъчно сили, за да я превземем със щурм...“ Искането на Бромидж беше отхвърлено. Нападение срещу Бен Шемен изобщо не се състоя.

Примирието влезе в сила на 11 юни. Цялата материална част и снабдяването щяха да останат замразени на място, при строго ембарго върху въоръженията, наложено от ООН уж върху двете страни. През следващите няколко седмици израелците успяха да нарушат ембаргото с доставки автомати, картечници, бронирани коли, артилерия, танкове, самолети Месершмит и милиони бройки муниции от Чехословакия. Британците обаче упражниха натиск върху Трансйордания да спазва ембаргото; поради това Арабският легион щеше да посрещне възобновяването на

войната със сериозен недостиг на оръжие и муниции. „Съюзници, които се включват във войната, а след това прекъсват жизнено важното за нас снабдяване“ – протестира крал Абдула пред британския представител в Аман, – „не са много желани приятели“. В началото на юли Глът започна да настоява за продължение на примирието.

Крал Абдула не владееше много от Западния бряг. Той явно беше доволен от статуквото и тихомълком лобираше за сключване на мир с Израел. Посредникът на ООН Бернадот се съгласи, предлагайки разделяне на Палестина между Израел и Трансйордания. По този план жителите на ал-Рамла и Лида щяха да станат не граждани на независима арабска държава, а поданици на Абдула и неговото кралство Трансйордания.

Израел отхвърли предложението на граф Бернадот. Израелците бяха на косъм от гражданска война в края на юни, когато Бен-Гурион нареди на силите на Хагана да взривят кораба на Иргун „Алталена“ под командването на Менахем Бегин. Корабът превозваше оръжие за членовете на милицията на Иргун, но Бен-Гурион настояваше всички военни заповеди да се издават под командването на Хагана и нейния наследник, Израелските отбранителни сили (ИОС). Чрез военно обединяване и осигуряване на нови оръжейни доставки, Израел стана по-силен по време на примирието.

Страните членки на Арабската лига, нежелаещи да видят Палестина разделена между Израел и крал Абдула, на 6 юли гласуваха възобновяване на военните действия за една независима държава на арабското мнозинство. По ирония на съдбата, кралят беше избран от ръководителите на арабските държави за главнокомандващ на арабските сили в Палестина, уж да се бори за независима палестинска държава. Като се имат пред вид собствените териториални амбиции на краля, това беше в най-добрия случай фиктивна длъжност, при това неуместна. Въпреки това, когато други-

те арабски държави гласуваха да продължат военните действия, Абдула нямаше друг избор, освен да се съгласи и прояви солидарност с другите араби. Войната се възобнови.

„Но как да се бием без муниции?“ – Глъб попита премиера на Абдула, Тауфик Абул Худа.

„Не стреляйте“ – Глъб си спомня отговора, – „освен ако евреите не стрелят първо“.

Няколко дена по-късно, в ранния следобед на 11 юли 1948 година, лейтенант Израел Гефен се придвижваше бавно със своя джип, последното превозно средство в един дълъг конвой, принадлежащ на командосите от Осемдесет и девети батальон, Осма бригада на Израелските отбранителни сили. Докато колоната на Осемдесет и девети се точеше бавно по асфалтната ивица между огради от кактуси, Гефен можеше да види бронираните автомобили на своя батальон, бронетранспортъорите американско производство, наричани полугъсенични, една бронирана кола, пленена предния ден от Арабския легион, и още двайсетина джипове. На джиповете бяха монтирани напречни греди и картечници чешко и германско производство, всяка с възможност да дава минимум осемстотин изстрела на минута. Като цяло частта беше съставена от 150 души. Те бяха съвсем близо до Лида и на няколко километра от ал-Рамла и фамилията Хаири.

Двайсет и шест годишен, лейтенант Гефен беше вече десетгодишен ветеран от блискоизточните конфликти. През 1941 година се беше сражавал срещу Ромел в британската армия по време на обсадата на либийския пристанищен град Тобрук. По-рано се беше сражавал за Хагана в Палестина по време на арабското въстание. Кариерата му започна в един кибуц. Под носа на британците, Гефен и други млади ционисти, заклели се да пазят тайна, помагаха за тестване на оръжия, изобретени от един селскостопански инструктор в неговата шлосерска работилница. Лейтенант Гефен можа да види едно такова изобретение, бронирани „камиони сандви-

чи“ – два пласта стомана със сантиметър и половина твърдо дърво между тях – в дълга колона пред него.

Батальонът идваше от Бен Шемен, еврейско селище, непосредствено на север. За няколко седмици общината, отворена за достъп до своите арабски съседи от Лида, се беше превърнала в крепост, оградена с бодлива тел и бетонни бункери. По-рано д-р Зигфрид Леман, лидерът на Бен-Шемен, беше възразил срещу милитаризацията на неговата община. Хората от Бен Шемен купуваха крави и дори патрони от своите арабски съседи скоро преди това, през май. Но възпротивяването на Леман беше напразно и той напусна разочарован Бен Шемен.

Командирът на лейтенант Гефен, подполковник Моше Даян, седеше в третия джип от челото на колоната. Батальонът на Даян представляваше част от северния фланг на Операция Дани, план за осигуряване на пътя Тел-Авив – Йерусалим и предотвратяване на атака срещу израелските сили от страна на Арабския легион на изток. Индийската нишка на конвоя на Осемдесет и девети батальон приближаваше по главния път към Лида. Основната им задача беше да сплашат врага със съкрушителна огнева мощ. Планът на Даян наблягаше на шоквата тактика при военните атаки, разчитайки на стратегията „мобилност и стрелба“. Лейтенант Гефен чувстваше плана на Даян в действие като „ракета прекосяваща космоса“. За свидетелите той изглеждаше като стрелба по всичко, което се движи.

В късния следобед главната колона на конвоя зави наляво и с грохот се насочи към Лида и ал-Рамла.

В покрайнините на Лида улиците оставаха тихи. Тогава, спомна си Гефен, беше открит ожесточен огън от сграда на полицията. Някои от бойните другари на Гефен бяха простреляни; по-късно той щеше да преброи деветнайсет или двайсет убити. Осемдесет и девети батальон откри огън от монтираните върху всеки джип картечници. За не повече

от няколко минути бяха изстреляни десетки хиляди куршуми.

„Почти всичко живо по техния път умираше“ – писа кореспондентът на „Чикаго Сън Таймс“ в репортаж, озаглавен „Блиц тактика победи Лида“. Репортерът на „Ню Йорк Таймс“ разказва от Тел-Авив, че „бронирани коли се носеха из града, сипейки картечен огън. Те бяха посрещнати от сериозна съпротива, но [арабските] войници бяха изненадани и не можах да стигнат до укрытията си достатъчно бързо“. Репортерът на „Ню Йорк Хералд Трибюн“ забелязва „трупове на арабски мъже, жени и дори деца, пръснати след безмилостно светкавичната атака“. Много от убитите бяха бежанци, стекли се в Лида и ал-Рамла от близките арабски села и от скоро падналия град Яфа. Репортерът на „Хералд Трибюн“ описва „еврейска колона, която препуска през главните квартали [на Лида] с картечници, блъващи огън в сумрака... Явно зашеметени от дързостта на евреите да атакуват от село Бен Шемен, населението на Лида не оказа съпротива, когато пехотни части, след падането на мрака, нахлуха в града след брониран авангард“.

Ударният батальон бързо беше последван в Лида от пехотата на израелската редовна армия, която тогава беше известна като Палмах, и която се носеше из тесните улици с грохот, стреляйки от джиповете. Лейтенант Гефен и Осемдесет и девета се придвижиха към ал-Рамла. Там, в края на града, той видя семейства, отиващи на изток пеша, носещи вързопи в ръце, магаретата им – натоварени с багаж. Повечето съобщения споменават, че конвоят заобиколил, без да обстрелва сериозно ал-Рамла. След няколко часа Осемдесет и девета напусна района, отправяйки се на юг към пустинята Негев, за да се изправи срещу египтяните.

Тази сутрин в ал-Рамла д-р Расем Хаири мина под каменния свод и бързо отиде при ранените. Еврейските сили бяха атакували града от въздуха, жестоко обстрелвайки кварталите

и пускайки бомби и листовки над ал-Рамла и Лида с искания към арабите: „Предайте се“ и „Вървете при Абдула“. В една листовка се показваха арабските държавни глави в потъващ кораб; в друга се искаше жителите на града да се предадат. Вече дни наред градът беше без електричество и течаша вода; отпадъци изпълваха улици и алеи, а припасите от храна и медикаменти бяха на изчерпване. Чичото на Башир, Расем, беше принуден да работи бързо, във все по-сурови условия.

Шейх Мустафа се беше върнал наскоро от едно спешно пътуване до Трансйордания. Той беше изпратен от жителите на града, които бяха заложили своето злато, за да купят патрони. Той донесе муниципи, наредени внимателно в сандъци, но пред лицето на сегашното нападение, като че ли златото беше прахосано напразно.

На шестнайсет годишна възраст Фирдаус Таджи, втора братовчедка на семейство Хаири, беше „момиче водач“, което в по-нормални условия щеше да бъде арабският еквивалент на момиче скаут. През войната често ѝ се налагаше да бъде и медицинска сестра, част от мрежата за подкрепа на бранителите на града. Тя се научи да различава видовете стрелба, чуваща се от оръжията на арабските бойци или техните еврейски неприятели. „Това е автомат Томпсън“ – си казваше тя тихо. – „Това е автомат Стен“. Тя наблюдаваше как защитниците на града поставят в клоните на дърветата примитивни пускови установки за реактивни снаряди, като регулираха траекторията с връв, преди да възпламенят детонатора.

Дни наред Фирдаус стоеше близо до фронтовите линии с арабските доброволци. Тя им носеше храна. Плетеше им груби пуловери. Когато обаче сраженията се ожесточиха, прекарваше по-голяма част от времето си в късане на чаршафи на дълги ленти, които навиваше за превръзки и за насяше в клиниката на д-р Расем Хаири.

В началото на юни, след като Хасан Саламе загина в

битка, армията му се пръсна, останала без водач. Шест седмици по-късно, когато ал-Рамла и Лида бяха уязвими и застрашени от разгром, се разнесе слух за пълно изтегляне на частите на Арабския легион на Глъб, за да отбраняват други позиции. Ако това се случеше, Фирдаус нямаше представа кой щеше да защитава града. Единствените останали бойци щяха да бъдат само жителите на града и бедуйнските „боси войници“ срещу редовна армия.

Шейх Мустафа все още искаше жителите на ал-Рамла да останат. Фирдаус си спомня неговото държание, изпълнено с достойнство, през тези часове. Той носеше кафяво червен фес с бяла чалма на имам, навита около него – знак на религиозен учен. Шейх Мустафа беше кмет на този град двайсет и девет години. Наскоро беше завършило неговото дългогодишно управление и сега градът се управляваше от главата на друга известна фамилия, но влиянието на Шейх Мустафа все още се усещаше в цяла ал-Рамла. Цяла седмица шейхът се срещаше със загрижени жители на града на широката открита веранда на неговата вила. Той седеше на плетен шезлонг край градината си. Някои срещи бяха с малко хора; на други – двайсет от първенците на града седяха и обсъждаха стратегията. Посланието на Шейх Мустафа беше последователно: „Останете по домовете си. Никой да не напуска. Нашата фамилия остава“. Някои жители на града, включително племенникът на Мустафа, Ахмад, вече бяха изпратили семействата си надалеч.

В своята клиника Расем Хаири продължаваше да превързва ранените. Цяла сутрин хора не пускаха идващите през вратата на убежището. Някои бяха току-що пристигнали от Лида и търсеха защита в ал-Рамла. Други напускаха ал-Рамла, търсейки безопасност в Лида. По пътя между градовете лежаха трупове. Лидерите на Лида изпращаха спешни телеграми до командирите на Арабския легион в Бейт Набала, намиращ се на десет километра на североизток, с молба за помощ и подкрепления. „Поддържайте

бойния дух“ – пристигна отговор. – „Скоро река от злато ще потече към вас“.

Подкрепления така и не се появиха. Двата града щяха да паднат в ръцете на израелците. Разнесе се слух, че крал Абдула и Арабският легион ще изтеглят пръснатите си части и ще оставят малцина цивилни бранители, оскъдно снабдяване с оръжие и патроните, които Шейх Мустафа беше донесъл на връщане от Трансйордания. Това не можеше да се мери с армията на Израел.

Скоро в убежищата пристигнаха още хора с новини от Лида. Еврейските войници изваждали хората от техните домове, нареждайки им да отидат в джамиите или църквата св. Георги. Други напускаха на изток, отправяйки се към неопределени цели. Неколцина се съпротивляваха, укрепени в полицейския форт, но никой не очакваше да удържат много дълго. След всички техни подготовки – изкопаване на траншеи, откриване на медицинска клиника, купуване на линейка, запасяване с храна за месеци, дори ограбване на влак с провизии, предназначени за Хагана – се стигна до една дума, която никой не смееше да изговори: капитулация.

Вечерта на 11 юли, скоро след като по Радио Йерусалим беше прозвучала Първата симфония на Бетовен, бедуинските войници се измъкнаха от града на юг, изчезвайки в полето.

В квартала на Хаири останалите членове на фамилията спуснаха кепенците на прозорците и залостиха всички врати. Докато можеха, те щяха да се затворят вътре и да отлагат неизбежното. Техният свят се разпадаше, но те можеха да се задържат още малко. Имаше брашно в склада и те можеха да живеят на хляб още няколко дена.

С времето стана ясно дори и на Шейх Мустафа, че поражението беше на една крачка. Същата вечер, на 11 юли, той изпрати сина си Хусам заедно с новия кмет на ал-Рамла да занесат бяло знаме на евреите. Те отидоха с кола до

На'ан, кибуц близо до вече изоставеното арабско село На'ани. В На'ан живееше Хауаджа Шломо, човекът, който преди два месеца беше пристигнал в На'ани на галопиращ кон и като обезумял беше предупреждавал селяните.

Когато арабската делегация пристигна, израелските войници събудиха регионалния шеф на гражданската защита, мъж на име Израел Галили Б (това „Б“ беше да го различават от другия Израел Галили, дългогодишния шеф на националния щаб на Хагана). Галили Б поздрави хората и продължиха с войници от Палмах до малка зала в кибуца. Там те изковаха условията на капитулацията: арабите трябваше да предадат всичките си оръжия и да приемат израелския суверенитет. „Чужденците“ – арабските бойци, които не бяха от Палестина – трябва да бъдат предадени на израелците. На всички жители извън възраст за военна служба и неспособни да носят оръжие щеше да им се позволи да напуснат града, „ако желаят“. От споразумението се подразбираше, че жителите могат също да изберат да останат.

Галили Б скоро щеше да научи, че се разработва друг план за жителите на ал-Рамла. „Военният губернатор ми каза“ – пише Галили Б, – „че имал различна заповед от Бен-Гурион: да евакуира Рамла“. Заповеди за прогонване на жителите на ал-Рамла и Лида бяха издадени в ранния следобед на 12 юли. Заповедта за Лида, която гласеше: „Жителите на Лида трябва да бъдат изгонени бързо, без оглед на възрастта“ – беше издадена в 13:30 от подполковник Ицхак Рабин.

Фирдаус чу израелските войници да викат през мегафони отвън: „Ялла Абдулла! Вървете при крал Абдула, вървете в Рамала!“ Войниците ходеха от къща на къща и в някои случаи блъскаха с прикладите на автоматите си по вратите, викайки на хората да напуснат града. Фирдаус ги чуваше да съобщават за пристигане на автобуси, които да вземат жителите на ал-Рамла и да ги закарат до фронтовите линии на

Арабския легион. Нямаше значение това какви бяха условията на капитулацията и какво казваше Шейх Мустафа, те като че ли нямаха друг избор. Арабските жители на ал-Рамла бяха принудени със сила да напуснат своите домове.

Следобеда на 12 юли Бехор Шалом Шитрит, израелски министър по въпросите на малцинствата, пристигна на един кръстопът между ал-Рамла и Лида, където беше посрещнат от гледката на тълпи от хора, отиващи на изток. Той беше възмутен. Като човек, отговорен за арабите в новата израелска държава той се възпротиви срещу експулсирането в разговор с външния министър Моше Шарет. Както Израел Галили Б, както хората от ал-Рамла, които подписаха капитулацията, Бехор Шалом Шитрит смяташе, че на арабите от новозавладените градове трябва да им се позволи да останат.

Шитрит се опита да спре експулсирането. Но той нямаше представа за една предишна среща между Бен-Гурион, майор Ицхак Рабин и Игал Алон, командирът на Палмах. Рабин, бъдещият премиер, щеше да си спомни по-късно, че Бен-Гурион, когато бил попитан от Алон какво да правят с цивилното население на ал-Рамла и Лида, „махна с ръка, като направи жест който казваше: ‘Изгонете ги!’“

Шитрит явно не само че нямаше представа за тези срещи и заповеди; той също не знаеше, че Алон вече беше обмислил военните предимства на експулсирането. Изгонвайки гражданите на ал-Рамла и Лида, Алон вярваше, че ще облекчи натиска от въоръжено и враждебно население. Щеше да задръсти пътищата към фронта с Арабския легион, като сериозно щеше да затрудни всяко усилие за обратно превземане на градовете. И внезапното пристигане на хиляди бедстващи бежанци на Западния бряг и в Транс-Йордания, щеше тежко да обремени финансово крал Абдула, който засега – израелските военни бяха убедени в това – беше отявлен враг на израелската държава.

„За съжаление, нашите сили извършват престъпни

действия, които могат да опетнят доброто име на ционисткото движение“ – казва по-късно Шитрит. – „Най-добрите от нас дават лош пример на масите“.

Победоносната израелска армия беше придружавана до ал-Рамла от няколко американски репортера. Билби от „Хералд Трибюн“ отбеляза, че „затворнически клетки на открито бяха натъпкани с млади араби, чието апатично изражение показваше, че те нямат охота за битка“. Според Джин Къриван, репортер на „Ню Йорк Таймс“: „Изглежда повечето от тях бяха на възраст за военна служба, но явно нямаха интерес да се бият за Рамле [ал-Рамла], или всъщност – за Палестина“.

Скоро след това Къриван отбелязва: „Чувствах се силно вълнение, когато арабските войници [цивилните бранители] идваха с вдигнати ръце, за да се предадат, а стотици други, вече пленници, бяха клекнали зад огради от бодлива тел пред укрепления, приличащи на полицейски участъци“. Някои мъже на възраст за военна служба бяха успели да избегнат изпитателните погледи: носеха тъмни очила и дълги сукнени дрехи и куцукаха наоколо в жегата, като се подпираха на тояжките си. Членове на семейства се гледаха вторачено през оградата от бодлива тел и когато жени или по-възрастни хора се опитваха да се доближат до оградата, израелските войници стреляха над главите им. По-късно същия ден се появиха девет - десет автобуса и войниците наредиха на пленниците да се качат в тях. Един след друг автобусите потегляха; мъжете, които се бяха качили в тях се питаха шепнешком един друг: „Къде ни карат?“ Мъжете бяха отправени към лагер за военнопленници, а израелските войници насочиха другите хора от града към други автобуси, които заминаваха на изток от града.

Сутринта на 14 юли беше безоблачна и изключително гореща. Беше средата на юли и седмият ден от Рамазан. Хиляди бяха вече прогонени от ал-Рамла с автобуси и камиони. Ня-

кои, като Башир и братята и сестрите му, бяха напуснали доста преди да пристигнат еврейските войници, намирайки временно убежище в Рамала. Други от фамилията Хаири бяха останали в ал-Рамла.

Фирдаус и нейните братовчеди, лели и чичовци, седяха и чакаха на автогарата в ал-Рамла. Бяха може би общо трийсет и пет души от фамилията Хаири и техните роднини Таджи. Шейх Мустафа беше сред тях.

Със себе си те носеха няколко куфара, вързопи с дрехи и злато, което бяха привързали към телата си. Фирдаус, момичето водач, беше прибрала в багажа си своята униформа и носеше своя нож и свирка. Те предвиждаха кратко пътуване – в километри и дни; бяха сигурни, че ще се завърнат скоро, когато арабските армии си възвърнат ал-Рамла.

Хората от фамилията Хаири и Таджи, както и останалите хора от ал-Рамла, оставиха в домовете си своите легла и маси, килими, библиотеки, семейни снимки в рамки, своите одеяла, чинии и чаши. Те оставиха своите фесове и галабии, шалвари, резервни кефията, пояси и колани. Те оставиха своите подправки за *маклубе*, мариновани лозови листа и брашно за тестото за сладкиши с фурми. Те оставиха своите ниви с див грах и жасмин, пасифлора и суха червена анемония, планински кремове, които растяха сред ечемика и пшеницата. Те оставиха своите маслини и портокали, лимони и кайсии, спанак и бамя и пипер. Те оставиха своята коприна и лен, сребърни гривни и колиета, кехлибар, мъниста и огърлици от австрийски монети. Те оставиха своите керамични съдове и сапун, кожа и масла, шведски фурни и медени съдове, и винени чаши от Бохемия. Те оставиха сребърните си подноси, пълни със захаросани бадеми и сладка леблебия; своите кукли, направени от слепени дървени стърготини; своята смрадлика; своето индиго.

Автобусът пристигна; членовете на фамилията Хаири и Таджи се качиха в него. С тях се качи и местният

идиот. Той носеше две дини. Фирдаус видя леля си да дава на майка ѝ две торбички: едната с витамини за бебето, другата със стъклено наргиле и тютюн. При всичките оставени неща Фирдаус се учуди защо на някой ще му притрябва да носи наргиле?

Автобусът се отправи от ал-Рамла към фронтовите линии на Арабския легион при Латрун. Тук им беше наредено да слязат от автобуса и да тръгнат на север към Салбит. Той беше само на четири километра, но в момента беше 38°C. Нямахме сянка, нямаше път, само стръмно нагорнище през кактуси и хинап. По-късно хората щяха да го нарекат „магарешкия път“ – ако магарето може да го измине, може би хората също щяха да могат.

Земята беше силно напечена. Фирдаус погледна напред: върволица от хора бавно се изкачваше нагоре по хълма сред маранята. Много от хората от ал-Рамла виждаха за пръв път жените от фамилията Хаири, които почти никога не бяха напускали квартала на фамилията. Някои от жените бяха бременни и там, в жегата, водата на една от жените изтече. Тя роди бебето си на земята.

Семействата се изкачваха от Латрун към Салбит, откъдето, както се говореше, Арабският легион щял да закара хората с камиони до Рамала. Бежанците, прегърбени под слънчевите лъчи, се препъваха о камъни, тръни и остри стърнища в пшенични ниви след неотдавнашната жътва.

Фирдаус забеляза градския идиот, който носеше своите две дини. Без да каже дума, тя взе едната от тях и заби своя нож на момиче водач в меката червена сърцевина. Семействата Хаири и техните съседи се събраха нетърпеливо. Динята изчезна бързо, без да се брои малкото парче, което Фирдаус запази за себе си; но тогава една млада майка дойде при нея и я помоли за последното парче за своя син.

Бяла коричка се беше образувала около устата на всеки. Колко далеч беше Салбит? Дали вървяха още в правилна посока? Постоянно търсеха сянка и вода. Прекосява-

ха житни ниви, където късаха зрели класове и изсмукваха влагата от зърната. Фирдаус видя едно момче да пикае в канче, а след това гледаше как баба му пие от него. Един мъж беше праметнал своя баща на раменете си като торба с картофи, а за известно време Фирдаус носеше в ръце нечие бебе.

Беше късен следобед и те с часове бяха ходили през каменист терен без каквато и да е ясна представа как да намерят село Салбит. Техният криволичещ път се оказа много по-дълъг от четири километра. Някои казваха дванайсет; други се кълнях, че са били двайсет.

Членовете на фамилиите Хаири и Таджи започнаха да захвърлят части от багажа си. Някои започнаха пътя си с куфари; те бяха изоставени отдавна. След известно време някой намери кладенец, но въжето беше скъсано. Жени сваляха дрехите си, спускаха ги в застоялата вода и ги вдигаха обратно, като ги поставяха на устните на децата си, за да могат да изсмучат мокрия плат.

Може би трийсет хиляди души от ал-Рамла и Лида се тътреха през възвишенията този ден.

Джон Бегът Глъб изслуша рапортите. Британския командир на Арабския легион знаеше, че това бе „страшно горещ ден в крайбрежните низини с температури над трийсет и осем градуса на сянка“. Той знаеше, че бежанците прекосяват „каменисти местности, покрити с бодливи храсти“ и че накрая „никой няма да разбере колко деца са измрели“. Освен това, Глъб до края на живота си щеше да твърди, че не е имал достатъчно сили, за да защити ал-Рамла и Лида; че за да стори това, той е трябвало да изтегли частите си от фронтовите линии при Латрун и евентуално да изгуби всичко: Рамала, Наблус, Тулкарм, Източен Йерусалим, цялата плячка на Абдула на Западния бряг – действие, което „щеше да бъде безумие“.

На 15 юли, преди преходът от ал-Рамла и Лида да завърши, Давид Бен-Гурион писа в своя дневник: „Арабският

легион беше уведомен телеграфически, че 30 000 бежанци се движат по пътя от Лида и Рамла, което вбеси Легиона. Те искаха хляб. Те щяха да бъдат прехвърлени през река Йордан“ – в кралството на Абдула и далеч от новата държава Израел.

Вечерта членовете на фамилиите Хаири и Таджи пристигнаха в една горичка от смокинови дървета в село Салбит. Селото беше почти изоставено, освен стотиците семейства бежанци, отдъхващи си в овощните градини.

Фирдаус и нейното семейство намериха подслон под дърветата. Някой донесе вода. Тя забеляза, че майка ѝ беше запазила едната платнена торбичка – Фирдаус предположи, че е с витамините. Но тя беше с наргилето.

Тази вечер семейството седеше под смокиновите дървета, пушеше тихо, а в стъкления съд бълбукаха мехурчета.

На следващата сутрин камиони на Арабския легион откараха членовете на фамилиите Хаири и Таджи в Рамала. Те достигнаха хребета точно на запад от града. Под тях лежеше огромен амфитеатър: долината на Рамала. Дълго време градът беше християнски планински град и хладно лятно убежище за арабите от Източното Средиземноморие до Залива.

Сега десетки хиляди бежанци се въртяха наоколо, смаяни и унизени, търсещи храна и решени да се върнат у дома.